

УДК 81'282.2:39](477.4+477.5)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIII-7>

НАРОДНА ЕТИКА ДІАЛЕКТНОСІЇВ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРОК У СВІТЛІ ДІАЛЕКТНОГО НАРАТИВУ

Дячук Віра

доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу діалектології
Інститут української мови Національної академії наук України
ORCID ID: 0000-0002-3982-335X

Народна етика глибоко вкорінена в повсякденне життя говірконосіїв через неписані правила та звичаї, які репрезентують діалектні тексти. Тісний зв'язок між вербальними формами та культурними нормами дозволяє розглядати діалектне мовлення як джерело дослідження ареальних особливостей вербалізації ціннісних орієнтирів діалектоносіїв.

Мета статті – встановити засоби вираження морально-етичних цінностей у мовленні носіїв сучасних середньонаддніпрянських говірок.

Установлено, що виявлені етноетичні домінанти визначають принципи взаємодії між представниками досліджуваного мовно-культурного ареалу. З'ясовано, що морально-етичні принципи здебільшого об'єктивовано полікомпонентними мовними засобами; значну кількість моральних імперативів об'єктивовано в мікротекстових ілюстраціях. Деякі з виявлених способів вербалізації мають надситуативний характер та виявляються в різних комунікативних ситуаціях, проте разом вони відображають специфічні риси моральних орієнтирів окремо кожного діалектоносія, які формують систему цінностей, а з нею й «кодекс» народної етики.

Зафіксовані вербалізатори етичних категорій відіграють важливу роль у передачі традиційних цінностей і норм поведінки представників досліджуваного мовно-культурного простору; завдяки ним збережено народні уявлення про повагу, доброзичливість, турботу, взаємодопомогу, чесність, справедливість, що є одними з визначальних рис менталітету середньонаддніпрянців.

Наукова новизна запропонованої розвідки полягає в комплексному аналізі засобів репрезентації етноетичних домінант у мовленні представників середньонаддніпрянського субконтинууму. Проведене дослідження продемонструвало, що говіркове мовлення є цінним джерелом збереження колективного досвіду. Воно не лише зберігає традиційні уявлення про морально-етичні цінності, а й відображає їхню адаптацію до сучасних соціокультурних умов. Одержані результати вказують на важливість діалектного мовлення в контексті трансформації духовно-культурних домінант, що сприяє більш глибокому розумінню соціальних процесів та міжпоколінних зв'язків у традиційному суспільстві.

Ключові слова: народна етика, морально-етичні цінності, середньонаддніпрянські говірки, діалектне мовлення, духовна культура.

Diachuk Vira

PhD in Philology, Junior Researcher at the Department of Dialectology
Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine

FOLK ETHICS OF THE MIDDLE-UPPER-DNIPRO DIALECT SPEAKERS IN THE CONTEXT OF DIALECTAL NARRATIVE

Traditional moral framework plays an integral role in everyday life of the Middle-upper-Dnipro speakers, reflecting their moral principles, values, and cultural traditions. They are deeply embedded in unwritten rules and customs, which are verbalized in dialectal texts. Language serves not only as a means of communication but also as a repository of collective knowledge, experience, and social norms, making dialectal narratives a valuable source for studying the spiritual and moral dimensions of culture.

The purpose of the article is to analyze the means of representing moral and ethical values in the Middle-upper-Dnipro dialects. The research aims to uncover the linguistic mechanisms through which these concepts are expressed and to explore their role in shaping interpersonal relationships within the studied linguistic and cultural area.

The study identifies key ethnoethical dominants – respect, honesty, mutual assistance, and following the traditions – as central to regulating social interactions among Middle-upper-Dnipro speakers. These values are primarily verbalized through complex linguistic structures. Microtext illustrations further reveal the contextual use of these linguistic forms in everyday speech, highlighting their adaptation to modern socio-cultural conditions.

This study offers a comprehensive analysis of ethnoethical dominants in dialectal speech, providing new insights into ways of verbalizing and preserving moral and ethical values.

Dialectal speech serves as a significant repository of collective experience, preserving traditional moral-ethical concepts while reflecting their adaptation to contemporary realities. The findings underline the importance of dialectal texts in maintaining cultural heritage and offer valuable material for further comparative research into the linguistic representation of moral and ethical values across other Ukrainian dialects.

Key words: folk ethics, moral and ethical values, the Middle-upper-Dnipro dialects, dialectal speech, spiritual culture.

Вступ. Мова, як і культура, не існує окремо від людини. Пізнаючи світ, людина використовує мову, з одного боку, як засіб номінації об'єктів навколишньої дійсності, а з іншого, – як інструмент вираження своїх думок, знань, уявлень. У мовних одиницях відображено не тільки практичні аспекти життя людини, але також її духовні цінності, соціальні норми, особливості світобачення та світосприймання. За такого підходу дослідження діалектних текстів залишається важливим й актуальним завданням лінгвістів, оскільки вербалізовані в них духовно-культурні доміанти дозволяють визначити систему ціннісних орієнтирів діалектоносіїв, зокрема народної етики.

Попри те, що моральні традиції існували споконвічно, у науковому дискурсі їхнє дослідження розпочалося відносно нещодавно. Поведінкові стандарти, що регулюють взаємини між представниками середньонаддніпряньського мовно-культурного обширу, опосередковано представлені в етнографічних матеріалах ХІХ–ХХІ ст. В описах побуту, обрядів, звичаїв, вірувань наддніпрянців виявляємо інформацію про духовно-моральні орієнтири, які відображають їхню систему цінностей (праці П.П. Чубинського [17], М.Ф. Грушевського [5; 6], А.Ю. Кримського [10], Г.А. Скрипник [7]).

Етичні мотиви духовної культури мешканців Подніпров'я представлено також у текстах народної творчості, що, на відміну від етнографічних джерел, розкривають багатство морально-етичних орієнтирів через символи та художні образи. Так, сюжети казок, зокрема козацьких, що генетично пов'язані з етнографічною територією Наддніпрянщини, через метафоричне осмислення життєвих ситуацій, із якими стикається герой, утверджують

значущість моральних принципів честі, відданості, волелюбності, справедливості, що формують морально-етичний кодекс мікросоціуму [16] (докладніше також див. О.М. Гончаренко [4]). Моральні імперативи яскраво представлені й у малих фольклорних жанрах (прислів'ях, приказках), які, лаконічно узагальнивши досвід попередніх поколінь, передають короткі, але ємні настанови щодо поведінки людини в соціумі на основі принципів доброзичливості, взаємоповаги, чесності та працьовитості [1; 20]. Широкий спектр моральних норм репрезентовано й у пісенній творчості, що через образність, емоційну виразність та мелодику маніфестує любов до рідної землі, готовність боронити свободу [13; 15; 19].

У сучасному науковому дискурсі проблему народної моралі здебільшого досліджували в контексті народної духовної культури на основі фольклорних джерел [18], через зв'язок зі звичаєвим правом на основі текстів класичної української літератури [21]. Деякі з етичних установок, виявлених у діалектних текстах, охарактеризовано в межах аналізу рис менталітету представників Середньої Наддніпрянщини [12], проте етнотика як вербально виражений феномен духовної культури, залишається поза увагою науковців, тому потребує більш детального аналізу.

Зазначимо, що сутність моральних принципів, які сформували «кодекс» народної етики, а з нею й національний архетип поведінки, залишилася стійкою, тобто не зазнала впливів територіального (місцевого) характеру, проте способи її вербалізації набули регіональних відтінків, тому важливою є параметризація досліджуваних діалектних відмінностей у континуумі. **Мета дослідження** – встановити засоби вираження морально-етичних цінностей у мовленні носіїв сучасних середньонаддніпрянських говірок.

Матеріали й методи дослідження – діалектні тексти, власні польові записи 2020–2023 рр., які охоплюють говірки Правобережної Черкащини. Емпірична база дослідження пов'язана з побутовою, обрядовою та господарчою сферами життя інформантів, що дає змогу проаналізувати принципи регулювання міжлюдських взаємин у широкому соціокультурному контексті. Методологія дослідження ґрунтується на: 1) теоретичному методі, який уможливив вивчення й аналіз спеціальної літератури); 2) контекстуальному аналізу, за допомогою якого з'ясовано семантику морально-етичних категорій; 3) методі суцільної вибірки, спрямованому на добір способів вираження морально-етичних категорій із діалектних матеріалів для формування фактичного матеріалу дослідження.

Результати дослідження. Із давніх часів існували уявлення про правильну й неправильну поведінку людини, що, виникаючи як реакція на різноманітні виклики соціального життя, відображали глибоке розуміння взаємозв'язку між людиною та її оточенням. Ці уявлення формувалися на основі колективного досвіду й ставали основою для норм, які забезпечували стабільність соціальних структур. У процесі історичного розвитку соціальні установки впливали на формування етичних принципів, що в суспільстві виконували дві важливі функції, а саме забезпечували баланс між індивідуальними потребами та колективними інтересами та сприяли збереженню культурної ідентичності. За такого підходу народна етика як сукупність морально-етичних цінностей та імперативів є важливим елементом суспільної свідомості, який регулює взаємодію між людьми, визначає межі дозволеної поведінки, таким чином формуючи, на думку Г.І. Разумцевої, «типову людину: людину певного часу, місця, дії» [18, с. 11].

Вербальні ознаки, що класифікують конкретні мовні засоби як способи вираження етноетичних домінант у говірковому мовленні наддніпрянців, стосуються різних аспектів міжлюдських взаємин та виражені в різний спосіб, зокрема це:

– форми поважної множини, що свідчать про шанобливе ставлення до старших у родині та соціумі – давній принцип взаємин, сформований на основі вкоріненої християнської

традиції шанування батьків дітьми¹ та традиційної патріархальної моделі родини, у якій старші члени – носії досвіду, мудрості та морального авторитету: **мати / прибрали в хаті / приготували їсти / нас гукають** (Срд); коли **бат'ко вмерли / ми дуже б'їдували** (Срд); **матир'ї сказат' слова ни можна було / а бат'ков-ї вобше** (Трш). Засобом вираження поваги в мовленні говірконосіїв також слугують пестливі номінації (питомі та відносно нові зросійщені) у вибачальних конструкціях, які, підкреслюючи значущість ієрархії в родинних стосунках, водночас свідчать про емоційну близькість між членами сім'ї: **мати каже їди / бат'ко не буде бит' / т'їк-ї їди про'си про'бачен'а // їа їду про'с'у про'бачен'а татус'у їа б-їл'ш н'їколи не їбуду / ти мен'ї пробач / ти мен'ї пробач пробач папочка / ти мен'ї пробач / їа б-їл'ш н'їколи / їа не'чайано** (Трш).

Поширеними засобами вербалізації морально-етичних стандартів представників Подніпров'я також є заперечні імперативи, які відображають одні з ключових аспектів світогляду середньонаддніпрянців, а саме:

а) засудження аморальної поведінки та вивищення чесності в міжособистісних стосунках: **в нас <...> та'ки'ї закон / не дай Бог бри^ехат' // не дай Бог бри^ехат'** (Трш);

б) турботу про добробут усіх членів громади: **потом в-їн забол'ївайе туберкул'озом <...> о / ї знач'їт' / в-їн нас'к-їк-ї був розумний / о'д':ел'но руш'ник / чашка / комната / шоб н'ї дай Бог н'їкого с д'їтей не^е зара'зит'** (Трш);

в) дотримання усталених правил, традицій, що оберігало долю людини від негативних наслідків: **не дай Бог голову по'мит' в поне'д'їлок // у не'д'їл'у / не їматимеш суд'би / в поне'д'їлок їбудеш д'ївка / в-їв'торок голо'ва не їмийец'а / сере'да не їмийец'а чет'вер / су'хий чет'вер / п'їятниц'а / не їможна мит' голову бо їбуде чолов-їк п'їа'ниц'а / а т'їк-ї їмийеш голову в суботу / та'кий закон був / ї / о'це / не дай Бог їсеред їбудн'а** (Трш);

г) захист «свого» в контексті збереження соціальних меж та територіальних кордонів: **бувало т'їл'ки те шо їбилис'а хлопц'ї за д'їв'чат / територ'їал'но було роз'д'їл'ано шо не дай Бог а їак'шо ти вже п-їшов до'тей їд'ївчини да'вай ївкуп / о'це та'ке було** (Трш)²;

г) домінування колективних інтересів над індивідуальними: **ран'ше жи'нилис'а / нарожд'айиц':а д'ївочка / в су'с'їда там чи в кума нарожд'айиц':а мал'чик / ї їїх їуже зас'ватаїут' / уже вони заручин'ї змалку / ї вже в-їн ни їмаїе п'їрава на друг-її жи'ниц':а** [3, с. 225].

Способи вираження етнодомінант варіюються залежно від соціальних ролей учасників взаємодії, комунікативних ситуацій, тому охоплюють як усталені мовні конструкції, закріплені в колективній свідомості, так і оказіональні словосполуки, що відображають особливості мислення мовця, його здатність адаптуватися до умов комунікації. Такими вербальними одиницями є:

– евфемічні словосполуки, що експлікують поблажливе ставлення до людей з фізичними вадами через пом'якшення чи імплікування небажаних характеристик об'єкта оповіді: **ж-їночка гор'батен'ка** (Шпл); **во'на була кри'вен'ка качеч'ка** (Шпл); **але в-їн худесен'к-ї'ї / їак ш'чепочка** (Шпл). Зауважимо, що поширення цього явища в різних мовних обширах дозволяє визначити його як типологічний засіб вираження оцінки в українському мовно-культурному просторі (докладніше див. І.В. Мілеву [14], В.В. Леснову [11], Л.Я. Колеснік [9]);

¹ Четверта заповідь, встановлена як моральний орієнтир у християнській традиції, проголошує: «Шануй свого батька й свою матір, щоб довголітнім був ти на землі, яку Господь, твій Бог, дає тобі» (Вихід 20:12; Повторення Закону 5:16).

² Цей уривок сигналізує про залишки давніх прав чоловіків на жінок їхнього роду, у якому чоловіки виконували функцію охоронців (докладніше див. Ф.К. Волкова [2]).

– конструкції побажання, благословення, які відображають глибоку релігійність, віру діалектоносіїв у божественний захист: **Господи пос'тав охоронц'а сво'його** (Шпл); **Господи / одведи от в'сакої ск'верни** (Шпл); **Господи заступи / дай сили й к'репост'і в'їка й здо'ров'я ш'част'а й дол'у мудрост'і й премудрост'і** (Шпл); **дай Господи шоб у тебе було і в тво'їх д'їтей і в'нук'ів / шоб у тебе було з роси і з во'ди**³ (Шпл);

– етикетна формула, що засвідчує прагнення до гармонії та злагоди в міжособистісних стосунках: **їди з миром** (Трш);

– вітання, яким на Василів день вітають господарів з новим роком: **на ш'час'т'а на дол'у на здо'ров'я на но'вий р'їк шоб к'рашча ро'дила йак то'р'їк ко'нопл'ї п'їд с'тел'у а л'он по кол'їна шоб у вас хриш'чених голо'ва не бол'їла / добрий веч'їр / з новим роком з новим ш'час'т'ам!** (Трш). Воно маніфестує глибокі соціальні та культурні переконання представників середньонаддніпряньського мовного субконтинууму, що стосуються сімейних цінностей, добробуту, духовних аспектів життя;

– афористичні повчання, у яких працю та любов до неї представлено як шлях до визнання й поваги: **і о'це бат'ко ка'зав / роб'їт так / шоб не ви клан'алис'а / а вам клан'алис'а // шо л'уди йдуть / а меж'ї ж / сво'їе поле / мо'їе поле // йак'шо ти вже на пол'ї то йа йду та до тебе в'їтайус'а // то роби так / шоб не ти в'їталас'а / а до тебе в'їталис'а бо ти вже на пол'ї** (Шпл);

– паремії, що репрезентують:

а) визнання соціальної ієрархії – важливої ознаки патріархального суспільства: **по'к'їрне тил'атко дв'ї матки с:е** (Шпл);

б) розмежування соціальних ролей і поведінкових норм, що ґрунтується на усвідомленні свого місця в соціальній ієрархії та необхідності дотримання правил взаємодії в межах свого мікросоціуму: **гус'ви'н'ї не то'вариш** (Шпл);

в) неприйнятність порушення вірності в шлюбно-сімейних стосунках: **с чу'жою ж'їнкою шчас'ливим не будиш** (Трш);

г) ідею спільної участі громади в забезпеченні добробуту кожного її члена⁴: **з миру по нитц'ї голому со'рочка** (Шпл);

³ Сполучення з *роси і з води* експлікує вірування давніх слов'ян у сакральну силу роси через її зв'язок із небесною сферою. Особливо такі уявлення були поширені в період свят, пов'язаних із природними циклами: наприклад, День святого Юрія, Івана Купала. У ці дні роса набувала особливого символічного значення, асоціюючись із відновленням життєвих сил, очищенням і захистом від злих духів. Люди вірили, що омивання ранковою росою або обтирання нею забезпечувало їх здоров'ям, красою, достатком і довголіттям [8, с. 509], тому зафіксоване побажання виражає не лише доброзичливі наміри, але також свідчить про тяглість традиції сприймати природні явища як носіїв сакральної енергії, що впливають на долю людини.

⁴ Давня система традиційних зв'язків та громадських спільностей слугувала основою для формування соціально-етичної системи поглядів, що пропагує взаємозалежність людей й наголошує на пріоритеті групових інтересів над індивідуальними, таким чином спонукаючи індивіда діяти на благоустрій громади. Найбільш яскраво ідея колективної взаємодопомоги виражена в давньому звичаї спільного виконання громадських робіт (толоці), участь у якому не вимагала грошової нагороди, а ґрунтувалася на принципах колективної підтримки та відповідальності: **Толо'ка це гурт л'удей з вулиц'ї вс'а вулиц'я йак'ї йдуть робит' хату // с'т'їни му'рують / с'тел'у робл'ат' толо'кою / гур'том о'дин ни мог пост'ройц'а** (Шпл); **с'ход'ац':а л'уди / толо'ка / з'валас'а толо'ка / ви'м'їс'уйуть' і робл'ат' / вал'ками** (Шпл); **Та на тол'оку собирал'ис' / ден' з'гукувал'и / робил'и за'м'їси к'їн'ми / кол'госп'ними к'їн'ми м'їсили ж / бо н'ї в'кого ж то'д'ї коне'ї ни бул' о' / а т'їки в кол'госп'ї давал'и кон'ї // сол'ома / гл'їна / нам'їсил'и / і л'апайуть' / обл'апал'и // а ми л'їпил'и в матир'ї / о'то хата-л'їпка // с'тавил'и р'ишти / кл'ал'и сол'ому / пол'ївал'и гл'їною // і о'то так л'уди хо'дили кру'гом / хо'дил'и кру'гом / л'їпил'и так той / с'т'їни** [3, с. 135]. Здійснені спостереження дають підстави стверджувати, що цінність колективної праці залишилася в пам'яті діалектоносіїв лише старшого покоління. Через розвиток технічних засобів та можливість користуватися послугами вузькопрофільних спеціалістів серед молодших представників середньонаддніпряньського мовно-культурного ареалу традиція толоки, втративши своє практичне значення, стала рідкісним явищем. Однак працьовитість як одна з ключових соціальних цінностей і досі є актуальною.

г) важливість дисципліни, пунктуальності та відповідальності у взаєминах: **семиро одного не ждуть** / так **бат'ко завжди казав йак'шо хтос' зап'зн'уйец'а** (Шпл);

д) засудження аморального ставлення до людей: **ни буд' тим хто рийе** (Шпл).

Морально-етичні принципи також об'єктивовано в уривках із оповідей про життєві історії, які формують переважну частину емпіричної бази дослідження. Через опис побутових реалій та ситуацій такі наративи репрезентують соціальні орієнтири, що, слугуючи засобом оцінки, скеровують поведінку респондентів відповідно до суспільно схвалених норм. Так, уривок **оце був у нас Кобзар' Шев'ченка і «Катерина» к'нишка то бат'ко й'її хо'ває на шафу шоб йа не прочитала** / Катерину (Трш) зосереджує увагу на родинній відповідальності за формування моральних принципів молодшого покоління. Згадка про приховування книги батьком від доньки свідчить про його обачливе ставлення до згаданого літературного твору через загрозу негативного впливу його змісту на емоційно-психологічний аспект світогляду дитини.

Свідчення у **хат'ї був Бог / ми бойалис' Бога** (Трш) вказує на інтеграцію релігійних вірувань у побутову свідомість діалектоносіїв, унаслідок чого родинне життя сприймали не тільки як особистий простір, але і як середовище, де кожний вчинок підлягав оцінці з боку вищої сили. Цінним для розуміння всеприсутності Бога представниками середньонаддніпряньського мовно-культурного обширу є уривок: **<...> був такий с'лучай / наче / йак був пост / шоб дитина не прот'агала руки до неск'ромного то сказали Божен'ка бачит' / так само до хл'їба / не л'їз' / н'їхто не пол'їзе на полиц'у / бат'ко т'їл'ки достане / і бат'ко пор'їже / Боз'їн'ка бачит' / і один мален'кий хлопчик дол'їз і виколив Боз'ї оч'ї / шоб не бачив // і пот'ом признав'а** (Трш). Принагідно додамо, що уявлення про всевидячого Бога слугували помічним інструментом для виховання моральних якостей та контролю поведінки дітей, оскільки застереження про нагляд Бога, з одного боку, стимулювали дотримуватися норм, прийнятних для свого мікросоціуму, а з іншого, – запускали механізм самоконтролю через усвідомлення наслідків своїх дій.

Взаємодія сакральних елементів із побутовою свідомістю, яку спостерігаємо у двох останніх уривках, відображає специфічний синтез релігійних уявлень з етичними нормами – типовий для традиційного суспільства. Цей факт яскраво проілюстровано уривком із діалектного наративу про гостинність як прояв морального обов'язку допомогти ближньому (нерідко попри обмеженість можливостей зробити це в найкращий спосіб), із водночас міфологізованим сприйняттям ролі гостя, мотивованого ототожненням його з Богом, який ходив по землі в людській подобі, і страху перед можливими негативними наслідками, що могли спіткати господарів у разі відмови: **був та'к'їй с'лучай в т'риц'ат' т'рет'ому роц'ї за'ходить' д'ад'ко / боро'да та'ка / до кол'їн / і в'ін п'росит' ст'ран':їк / п'росит' по'їїсти / во'на** (мама респондентки – В. Д.) **наг'одувала йо'го / а в'ін ха'пайе за'рук'и та'ка... йа то'б'ї пери'дам і на ли'хе і на д'обре / то'б'ї буде д'обре жит' а во'на сказала н'е йа не х'очу / не п'рийн'ала ц'ого** (Шпл).

Морально-етичні засади, які стосуються гостинності, доповнюють систему етноетичних домінант, що містить уявлення про рівність. Вони ґрунтуються на визнанні гідності та цінності людини, попри її соціальний статус. Таке сприйняття паритету актуалізовано в уривку: **Во'на в'нейї була сл'ужанко'ю але / во'на не шч'и'тала й'її за сл'ужанку / во'на й'її считала йак за л'удину** (Трш).

Зауважимо, що особливості світогляду представників середньонаддніпряньського мовно-культурного ареалу передбачали врегулювання взаємин не лише серед живих, але й між живими та померлими. Оскільки тих, хто відійшов у засвіти, не відокремлювали від тих, хто залишився, а вірування про втручання духів предків у життя їхніх нащадків зберігало

зв'язок між поколіннями, смерть вважали не остаточним припиненням взаємодії, а радше переходом до іншого етапу існування. За такого підходу шанування померлих, зокрема їхніх бажань, було обов'язковим і беззаперечним: *там похорон'ана вс'а йїї р'одина / то нїх'то не став протївор'ечит' йакшо л'удина запов'їла це ж'ел'езно* (Трш). Нехтування волею предків могло бути сприйняте як порушення морального обов'язку, що здатне призвести до порушення суспільного порядку та стати загрозою для благополуччя родини.

Зафіксовані уривки діалектного мовлення переконують у важливості етичних цінностей, пов'язаних із вербальною поведінкою, зокрема з аспектами взаємоповаги, доброзичливості та стриманості в спілкуванні. Уривок *не було мат'ука / нїх'то не чув шоб' молод'ож заг'нула погане с'лово а'бо йа'к'ес' погане с'лово так'е оскорб'їт'ел'не хтос' ко'мус' ска'зав / та'кого не' було* (Трш) свідчить про колективний контроль над вербальною поведінкою та високу оцінку чистоти мовлення як прояву поваги до співрозмовника. Відсутність в узусі грубої та ненормативної лексики підкреслює прихильність говірконосіїв до високих морально-етичних стандартів та прагнення зберегти гармонію в міжособистісних стосунках.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у середньонаддніпрянському діалектному субконтинуумі ціннісно-етичні поняття переважно представлені полікомпонентними мовними засобами: формами поважної множини, заперечними імперативами, етикетними формулами, евфемічними словосполученнями, побажаннями, благословеннями, вибачальними конструкціями, афористичними повчаннями, пареміями. Значну кількість морально-етичних імперативів об'єктивовано в мікротекстових ілюстраціях.

Наведені засоби ословлення морально-етичних цінностей у досліджуваному ареалі не вичерпують усього спектру їхнього представлення, проте дають змогу висновкувати про характер взаємодії між членами досліджуваного мовно-культурного ареалу, зумовленого дуалізмом духовної культури (поєднанням християнських та язичницьких елементів). Зафіксовані в середньонаддніпрянських говірках етноетичні домінанти, зокрема повага, турбота, чесність, взаємодопомога, доброзичливість, підтримка, дотримання традицій, відображають базові цінності, що регулюють соціальну поведінку та підтримують внутрішню стабільність мікросоціуму.

Запропоновані теоретико-методологічні засади підтвердили продуктивність комплексного підходу до вивчення способів вербалізації морально-етичних цінностей у середньонаддніпрянському діалектному просторі. Результати дослідження демонструють, що діалектне мовлення є важливим засобом відтворення соціокультурного досвіду та цінним джерелом дослідження духовної спадщини носіїв середньонаддніпрянських говірок.

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з докладним вивченням етноетичних домінант у порівняльному аспекті, що допоможе встановити особливості вербалізації морально-ціннісних категорій у різних частинах сучасного українського діалектного макроконтинууму.

Список скорочень назв населених пунктів

Срд – с. Сердегівка Звенигородського району Черкаської області

Трш – с. Терешки Звенигородського району Черкаської області

Шпл – м. Шпола Звенигородського району Черкаської області

Література:

1. Василенко В.И. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. Отдел I, II, III: Кустарные промыслы, сельское хозяйство и земледелие, народные поговорки и изречения. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. 1902. Т. 13. 80 с.

2. Волков Ф.К. Этнографические особенности украинского народа. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*: в 2 т. Санкт-Петербург : Тип. Т-ва «Общественная Польза», 1916. Т. 2. С. 455–647.
3. Говірки Черкащини : збірник діалектних текстів / упоряд. Г. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с.
4. Гончаренко О.М. Художньо-стильові особливості козацьких казок Наддніпрянщини. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2013. Вип. 1. С. 14–25.
5. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / опрац. Др. З. Кузеля. Ч. I. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів : З. друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1906. Т. VIII. 220 + VI с.
6. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / опрац. Др. З. Кузеля. Ч. II. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів : З. друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1907. Т. IX. 145 с.
7. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів, за ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2016–2020. Т. II–X.
8. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
9. Колеснік Л.Я. Варіювання номінацій людини в українських покутсько-буковинських говірках : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 640 с.
10. Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Відтворення авторського макету 1930 р. / авт. передмови А.Ю. Чабан. Черкаси : Вертикаль, 2009. 438 с.
11. Леснова В.В. Лінгвістичні засоби вираження оцінки в поліських говірках. *Волинь-Житомирщина*. 2013. № 24. С. 53–62.
12. Мартинова Г.І. Вербалізація менталітету середньонаддніпрянців у діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. Київ. 2014. С. 327–332.
13. Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 г. В.П. Милорадович. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Харьков : Тип. Губерн. Правления. 1897. Т. 16. С. 1–223.
14. Мілева І.В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок Сходу України : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луганськ, 2005. 22 с.
15. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. Л.О. Єфремова; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ : Логос, 2016. 752 с.
16. Народные южнорусские сказки / изд. И.Я. Рудченко. Киев, 1869–1870.
17. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования / собрал П.П. Чубинский. Т. I–VII. Санкт-Петербург, 1872–1878.
18. Разумцева Г.І. Морально-етичні погляди українського народу за фольклорними джерелами: аксіологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2004. 18 с.
19. Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Том I. Обрядовий музичний фольклор Середньої Наддніпрянщини / ред. Г.А. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2016. 364 с.
20. Українські приказки, прислів'я і таке інше: збірники О.В. Марковича та інших / укл. М. Номис ; упоряд. М. Пазяк. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
21. Ятищук О. Звичаєве право та народна мораль українського народу (на прикладі творів класичної української літератури). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 2, ч. 1. С. 187–190.

References:

1. Vasylenko, V.I. (1902). Opyt tolkovogo slovarya narodnoj tehničeskoj terminologii po Poltavskoj gubernii. Otdel I, II, III: Kustarnye promysly, sel'skoe khozyajstvo i zemlevedenie, narodnye pogovorki i izrecheniya [Experience of the Explanatory Dictionary of Folk Technical Terminology in Poltava Province. Parts I, II, III: Handicrafts, Agriculture and Land Management, Folk Sayings and Proverbs]. *Sb. Kharkov. istor.-filol. ob-va*. Vol. XIII [In Russian].

2. Volkov, F.K. (1916). Ehtnograficheskaya osobennosti ukrainskogo naroda. [Ethnographic Peculiarities of the Ukrainian People]. *Ukrainskij narod v ego proshlom i nastoyashchem*. Sankt-Peterburh: Tip. T-va "Obshchestvennaya Polza". Vol. II, 455–647 [In Russian].
3. Martynova, H. (Ed.). (2013). Hovirky Cherkashchyny: zbirnyk dialektnykh tekstiv [Dialects of Cherkasy Region: a Collection of Dialect Texts]. Cherkasy [in Ukrainian].
4. Honcharenko, O.M. (2013). Khudozhno-stylovi osoblyvosti kozatskykh kazok Naddnuprianshchyny [Artistic and Stylistic Features of Cossack Fairy Tales of the Middle-upper-Dnipro Region]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*, issue 1, 14–25 [in Ukrainian].
5. Hrushevskiy, M. (1906). Dytna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho naroda. Materialy z poludnevoi Kyivshchyny [The Child in the Customs and Beliefs of the Ukrainian People. Materials from Southern Kyiv Region]. *Materiialy do ukrainsko-ruskoj etnologii*. Lviv: Z. druk. Nauk. T-va im. Shevchenka. Vol. VIII [in Ukrainian].
6. Hrushevskiy, M. (1907). Dytna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho naroda. Materialy z poludnevoi Kyivshchyny [The Child in the Customs and Beliefs of the Ukrainian People. Materials from Southern Kyiv Region]. *Materiialy do ukrainsko-ruskoj etnologii*. Lviv: Z. druk. Nauk. T-va im. Shevchenka. Vol. IX [in Ukrainian].
7. Skrypnyk, H. (Ed.). (2016–2020). Etnohrafichnyi obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsyinykh folkloro-etnografichnykh materialiv [The Ethnographic Image of Modern Ukraine. A Corpus of Field Folklore and Ethnographic Materials]. Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. Vol. II–X [in Ukrainian].
8. Zhaivoronok, V.V. (2006). Znaky ukrainskoj etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: a Dictionary-Reference]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
9. Koliesnik, L.Ya. (2018). Variuvannia nominatsii liudyny v ukrainskykh pokutsko-bukovynskykh hovirkakh [Variation of Human Nominations in Ukrainian Pokuttia–Bukovyna Dialects]: monograph. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
10. Krymskiy, A. (2009). Zvenyhorodshchyna. Shevchenkova batkivshchyna z pohliadu etnografichnoho ta dialektolohichnoho. Vidtvorennia avtorskoho maketu 1930 r. [Zvenyhorodshchyna: Shevchenko's Homeland from an Ethnographic and Dialectological Perspective. Reproduction of the Author's Layout]. Cherkasy: Vertykal [in Ukrainian].
11. Liesnova, V. V. (2013). Linhvistychni zasoby vyrazhennia otsinky v poliskykh hovirkakh [Linguistic Ways of Expressing Evaluation in Polissian Dialects]. *Volyn-Zhytomyrshchyna*, № 24, 53–62 [in Ukrainian].
12. Martynova, H.I. (2014). Verbalizatsiia mentalitetu serednonaddnupriantsiv u dialektnomu teksti [Verbalization of the Mentality of the Middle-upper-Dnipro Speakers in a Dialect Text]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst*. Kyiv, 327–332 [in Ukrainian].
13. Miloradovich, V. P. (1897). Narodnye obryady i pesni Lubenskogo uezda Poltavskoj gubernii, zapisannye v 1888–1895 g. [Folk Rituals and Songs of Lubensky County, Poltava Province, Recorded in 1888–1895]. *Sbornik Khar'kovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva*. Vol. XVI, 1–223 [In Russian].
14. Milieva, I.V. (2005). Evfemizatsiia i dysfemizatsiia u frazeotvorenii hovirok skhodu Ukrainy [Euphemization and Dysphemization in the Phrase Formation of Eastern Ukrainian Dialects]. Author's abstract of PhD dissertation, specialty 10.02.01, Luhansk [in Ukrainian].
15. Yefremova, L.O. (Ed.). (2016). Narodni pisni Poltavshchyny (z kolektsii zbyrachiv folkloru) [Folk Songs of Poltava Region (from the Collections of Folklore Collectors)]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
16. Rudchenko, I.YA. (Ed.). (1869–1870). Narodnye yuzhnorusskie skazki [Folk South Russian Tales]. Kiev [In Russian].
17. Chubinskij, P.P. (Ed.). (1872–1878). Trudy etnograficheskogo-statisticheskoy ehkspedicii v Zapadno-Russkij kraj, snaryazhennoj Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Yugo-Zapadnyj otdel. Materialy i issledovaniya [Proceedings of the Ethnographic and Statistical Expedition to the Western Russian Region, Organized by the Imperial Russian Geographical Society. Southwestern Department. Materials and Research]. Sankt-Peterburh. Vol. I–VII [In Russian].
18. Razumtseva, H.I. (2004). Moralno-etychni pohliady ukrainskoho narodu za folklornymi dzherelamy: aksiolohichni aspekt [Moral and Ethical Views of the Ukrainian People in Folklore Sources: the Axiological Aspect]. Author's abstract of PhD dissertation, specialty 09.00.07, Kyiv [in Ukrainian].

19. Skrypnyk, H.A. (Ed.). (2016). Obriadovi muzychni folklor Serednoi Naddniproshchyny [Ritual Musical Folklore of the Middle-upper-Dnipro Region]. *Rehionalno-zhanrova antolohiia ukrainskoho muzychnoho folkloru*. Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. Vol. I [in Ukrainian].

20. Paziak, M. (Ed.). (1993). Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe: zbirnyky O. V. Markovycha ta inshykh. Uklav M. Nomys [Ukrainian Proverbs, Sayings, and so on: Collections by O.V. Markovych and Others. Compiled by M. Nomys]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

21. Yatyshchuk, O. (2015). Zvychaieve pravo ta narodna moral ukrainskoho narodu (na prykladi tvoriv klasychnoi ukrainskoi literatury) [Customary law and Folk Morality of the Ukrainian People (Based on Works of Classical Ukrainian Literature)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istorii*, issue 2, p. 1, 187–190 [in Ukrainian].